

Maciej Czerwiński, *Semiotyka dyskursu historycznego. Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 291.

Dokonywane we współczesnych opracowaniach historycznych analizy przyczyn rozpadu Jugosławii, najczęściej zwracają uwagę na aspekty etniczne, ekonomiczne oraz polityczne tego procesu. W tym kontekście w orbicie zainteresowań badawczych nie znajdowała się jednak sama południowosłowiańska narracja historyczna. Oczywiście, badacze minionej rzeczywistości z większym bądź mniejszym natężeniem korzystają z dorobku bałkańskiego dziejopisarstwa. Nie przywiązują jednak większej wagi do analizy użytych tam pojedynczych wyrazów, zwrotów, wyrażeń, a tym bardziej do lingwistycznych kontekstów i niuansów, w których są one wprowadzane.

Praca autorstwa krakowskiego sławisty Macieja Czerwińskiego (ur. 1976)⁶ *Semiotyka dyskursu historycznego. Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu* jest pierwszą w polskiej humanistyce tak szeroko zakrojoną próbą spojrzenia na chorwacki oraz serbski system językowy wykorzystywany podczas konstruowania opracowań naukowych i popularnonaukowych przez południowosłowiańskich historyków. W tym miejscu warto nadmienić, że recenzowana książka nawiązuje do innej pracy (*Semioza gatunku – semioza stylu. Studium nad chorwacką i serbską syntezą dziejów narodu*) krakowskiego badacza, która ukazała się w 2011 r. Obie zaś publikacje stanowią pokłosie realizowanego w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 2008-2011 grantu habilitacyjnego zatytułowanego *Spór języków a semiotyka historii. Studia nad chorwacką i serbską syntezą dziejów narodu*.

Opracowanie M. Czerwińskiego składa się zasadniczo z czterech komponentów. We „Wprowadzeniu” (s. 19-34) z podtytułem *Kultura jako znakotwórcza przestrzeń spotkania języków*, krakowski kroatysta i serbista stara się zapoznać odbiorcę z zaproponowanym modelem badawczym jak i wskazać ważniejsze mechanizmy językowe, które występują w tekście oraz przestrzeni pozatekstowej. Trzon recenzowanej publikacji stanowią jednak dwa elementy. Pierwszy z nich został opatrzony tytułem *Semioza tematu i ogólny sens dziejów narodowych* (s. 35-123), a drugi zaś *Kody i znaki czyli wyobrażenia historyczne i ich języki* (s. 125-263). „Podsumowanie” (s. 265-273) zostało skreślone w formie jedenastu punktów, które zawierają wnioski

⁶ Autor recenzowanej publikacji jest pracownikiem Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do zakresu jego dotychczasowych zainteresowań badawczych można zaliczyć m. in. semiotykę kultury, socjolingwistykę, a także historię idei. Poza pracami będącymi efektem realizowanego grantu habilitacyjnego, M. Czerwiński opublikował również książkę pt. *Język, ideologia, naród. Polityka językowa w Chorwacji a język mediów*, Kraków 2005. Ponadto pod jego współredakcją ukazały się także takie publikacje jak: *Język IV Rzeczypospolitej* [wraz z: P. Nowakiem, R. Przybylską], Lublin 2010, *Josip Juraj Strossmayer. Chorwacja, ekumenizm, Europa* [wraz z: M. Dąbrowską-Partyką], Kraków 2007 oraz zbiór osiemnastowiecznych i dziewiętnastowiecznych serbskich wierszy w przekładzie Marii Dąbrowskiej-Partyki *Inskrypcje na srebrnej sukience. Antologia serbskiej poezji XVIII i XIX wieku* [wraz z: D. Gil, C. Judą], Kraków 2007.

z przeanalizowanego materiału historiograficznego jak i tezy w obrębie zagadnień ogólnoteoretycznych. Autor zaopatrzył także swoją pracę w bogaty wykaz badanych tekstów (poza bibliografią), który zawiera spis wykorzystanych syntez historycznych jak i podręczników szkolnych (s. 283-285).

W orbicie zainteresowań badawczych recenzowanej książki znalazły się przede wszystkim chorwackie oraz serbskie syntezy dziejów, publikowane od 1945 do 2011 r. Autor jednak nie rezygnuje z wprowadzania innej egzemplifikacji (m. in. polskiej). M. Czerwiński w swojej rozprawie zwraca uwagę na funkcję społeczną jaką pełnią tego typu prace. Z jednej strony są przecież elementarnym przekątnikiem wiedzy o przeszłej rzeczywistości, a z drugiej zaś jednym z najistotniejszych nośników wiedzy kulturowej, która to stanowi podstawowy składnik budowy każdej tożsamości grupowej (narodowej). W książce *Semiotyka dyskursu historycznego. Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu* zostały również poddane analizie środki dydaktyczne (podręczniki szkolne), choć głównie jako materiał służący do konfrontacji z teściami znajdującymi się w syntezach. Podczas konstruowania publikacji dokonano jednakże wyraźnej separacji materiału historiograficznego od tzw. historiografii pedagogicznej, co należy uznać za słuszny wybór Autora. Pozwoliło to bowiem na wyraźne określenie przedmiotu badań, a w dalszej perspektywie na precyzyjne wnioskowanie.

Warsztat metodologiczny zaproponowany przez M. Czerwińskiego jest bardzo interesujący, a na gruncie refleksji nad tekstem historycznym (szczególnie tym południowosłowiańskim) nowatorski. Autor bowiem zastosował różne metody badań (ujęte w horyzont semiotyczny) czerpiące z rozmaitych nurtów współczesnej humanistyki, zainteresowanych kulturowym i społecznym wymiarem komunikacji językowej. Podczas analizy poszczególnych bałkańskich syntez, krakowski sławista wykorzystał także zjawisko semiozy, rozpatrywane na wielu płaszczyznach przestrzeni tekstowej. Oryginalnym rozwiązaniem było również zastosowanie koncepcji Borisa Uspienskiego o roli finału w tekście historycznym (s. 35-46). Poza tym w recenzowanej pracy można dostrzec wiele inspiracji zaczerpniętych z koncepcji tartusko-moskiewskiej szkoły semiotyki kultury jak i z prac Umberto Eco⁷.

Z ustaleń M. Czerwińskiego wynika, że syntezy z lat 1945–1990 pomimo wysiłków historyków chorwackich oraz serbskich, a przede wszystkim jugosłowiańskich instytucji centralnych nie przyniosły ujednoliconej wizji dziejów Jugosławii. Sztandarowe prace z tego okresu takie jak *Historija naroda Jugoslavije*⁸ czy *Istorija Jugoslavije*⁹ przedstawiają paralelnie losy narodów SFRJ, które w niewielkim tylko stopniu ze sobą się zazębiają. W późniejszych zaś opracowaniach (z lat 1991-2011) brak już jakichkolwiek prób stworzenia wspólnej historii ponadnarodowej.

⁷ M. Czerwiński korzystał m. in. z publikacji: U. Eco, *Lector in fabula*, Warszawa 1994; idem, *Teoria semiotyki*, Kraków 2009, a także z prac: J. Łotman, *Uniwersum umysłu. Semiotyczna teoria kultury*, Gdańsk 2008; B. Uspienski, *Historia i semiotyka*, Gdańsk 1998; idem, *O genezie tartusko-moskiewskiej szkoły semiotycznej*, [w:] *Sztuka w świecie znaków*, red. B. Żyłko, Gdańsk 2002.

⁸ *Historija naroda Jugoslavije*, red. B. Grafenauer, D. Perović, J. Šidak, Zagreb 1953, 1959.

⁹ *Istorija Jugoslavije*, red. I. Božić, S. Ćirković, M. Ekmečić, V. Dedijer, Beograd 1972.

Po zrekonstruowaniu najbardziej żywotnych kodów ideologicznych w obu południowosłowiańskich kulturach, Autor pokazał w jaki sposób „wpływają one na znaczenie znaków leksykalnych”. Tym samym dowiódł, że w chorwackiej i serbskiej kulturze koegzystują różne (czasem wykluczające się) wizje historyczne. Te same wyrazy brzmiące w obu językach (o tej samej genezie) zbieżnie, mają często znacząco odmienne sensy. Dobrze zostało to chociażby zobrazowane na przykładzie leksemu *ojczyzna*, który w chorwackim systemie językowym ma swój jeden ekwiwalent *domovina*, natomiast w języku serbskim można odnaleźć aż trzy jego ekwiwalenty – *otačstvo*, *otadžbina* oraz *domovina*. Przy czym ten ostatni wyraz, tak samo brzmiący po chorwacku, traktowany jest jako kroatyzm w serbszczyźnie (s. 262-263). Uzmysłwienie sobie tego faktu ma niebagatelne znaczenie, szczególnie dla tych badaczy przeszłej rzeczywistości, którzy analizują przyczyny, przebieg oraz skutki rozpadu Jugosławii. Z chorwackich opracowań dowiedzą się, że konflikt na Bałkanach Zachodnich w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. miał charakter ojczyzniany (*domovinski rat*), natomiast z serbskich, że była to wojna domowa (*građanski rat*). Przyjęcie zaś pierwszego bądź drugiego stanowiska ma niemały wpływ na późniejszą interpretację tych wydarzeń. Z rozważań M. Czerwińskiego w książce *Semiotyka dyskursu historycznego. Chorwackie i serbskie syntezy dziejów narodu* wyraźnie wynika, że południowosłowiańska (podobnie jak i inna) narracja historyczna „uwikłana jest w wiele nieredukowalnych płaszczyzn językowej realizacji”, zarówno na poziomie tekstu jak i prezentacji określonego światopoglądu w dyskursie (s. 268).

Dzięki temu, że krakowski slawista pracował na możliwie szerokim oraz reprezentatywnym korpusie chorwackich i serbskich tekstów historiograficznych, to jego wnioski jak i spostrzeżenia są obudowane bogatą egzemplifikacją. Trzeba także zauważyć, że większość wprowadzonych cytatów została przetłumaczona na język polski oraz opatrzona niezbędnym komentarzem przez Autora. Recenzowana książka jest więc przejrzysta pod względem narracyjnym oraz strukturalnym, co z kolei pozwala polecić ją nie tylko specjalistom od najnowszych dziejów Półwyspu Bałkańskiego, lecz także i innym humanistom żywo zainteresowanym refleksją nad tekstem historycznym.

Piotr Kręzel

Jacek Bonarek, *Bizancjum w dobie bitwy pod Mantzikert. Znaczenie zagrożenia seldżuckiego w polityce bizantyńskiej w XI wieku*, Jacek Bonarek, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2011, ss. 296, mapy

Tematyka bizantyńska cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem wśród polskich historyków. Dowodem tego ostatnia publikacja Jacka Bonarka, *Bizancjum w dobie bitwy pod Mantzikert. Znaczenie zagrożenia seldżuckiego w polityce bizantyńskiej w XI wieku*. Książka składa się z siedmiu rozdziałów, zakończenia, obszernej bibliografii oraz indeksów.